

DARÁNYI IGNÁC TERV

Bűbajosok Besenyszögön

Bajzáthné Katona Henriett
2013.

Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap:
a vidéki területekbe beruházó Európa

Tartalom

1	Bevezetés.....	3
1.1	Ugorjunk vissza 300 évet az időben	3
1.2	A mai község kialakulásának története dióhéjban	3
1.3	Az Új-honfoglalás – a község megalapítása	6
2	Boszorkányok, hiedelmek, magyar ősvallásban gyökerező tevékenységek	8
2.1	A községet érintő, hasonló témájú kutatások rövid bemutatása	8
2.2	A hely, ahol őseink éltek – társadalmi feszültségek	9
2.3	A boszorkány	11
2.4	Kiből lettek boszorkányok?	12
3	Az adatgyűjtés eredményei	12
3.1	Boszorkányok Besenyszög történetében.....	12
3.1.1	A macskává változó boszorkány	13
3.1.2	Szilaj Julis néni.....	13
3.1.3	A túrót okádó boszorkány	13
3.2	A boszorkány tevékenységei	14
3.2.1	Rontás	14
3.2.2	Szemmel verés.....	14
3.2.3	Váltott gyermek	15
3.2.4	Boszorkányok elleni védekezés.....	15
3.2.5	Egyéb hiedelmek, babonaszokások	15
3.3	Boszorkánypercek	16
3.4	Ezeréves hagyományok nyomában (táltosok, gyógyítók, tudós kocsisok)	18
3.4.1	Táltosok Besenyszögön és közvetlen környékén	19
3.4.2	Egyéb gyógyítók.....	22
3.4.3	Tudós kocsis	22
4	Népi gyógymódok, gyógyító szerek és cselekedetek.....	23
4.1	A betegségek fajtái.....	23
4.2	Természetes, népi gyógymódok	23
4.3	Mágikus gyógymódok	24
4.3.1	Rontás gyógyítása szenes vízzel.....	25
4.3.2	Árpa gyógyítása többféle módszerrel	25
4.3.3	Szemölcs eltüntetése.....	26
4.3.4	Megkötött anyatej visszaszerzése.....	26
4.4	A betegségek oka	26
5	Következtetések	27
6	Összegzés	27
7	Irodalomjegyzék.....	28
8	Mellékletek.....	29

1 Bevezetés

Besenyszög község Jász-Nagykun-Szolnok megyében található, Szolnoktól 17 km-re, Budapesttől 114 km-re. Kedves, barátságos település a Millér partján, jól működő civil szervezetekkel, erős hagyományőrző tevékenységgel, vendégszerető emberekkel, számos turisztikai lehetőséggel, különleges növényvilággal és minden bizonnyal néhány fekete macskát is találhatunk itt. De vajon mióta áll ez a falu, kik lakták és hogyan éltek, hogyan gondolkodtak? Valóban éltek itt boszorkányok?

1.1 Ugorjunk vissza 300 évet az időben

Képzeletben álljunk meg a község legrégebbi épülete, az 1783-86 között épült Keresztelő Szent János Születése Római Katolikus Templom bejárata előtt és ugorjunk vissza, 300 évet a történelemben..... a boszorkányok és táltosok korába, a község múltjába! 1713-ban járunk, a Rákóczi-szabadságharc befejezése után, egy nádasokkal övezett, vízjárta területen. Nézzünk körül! Amerre a szem ellát víz, nádas és rét, néhány bokor, csak a vízimadarak hangja töri meg a csendet. Házakat vagy lakott települést nem találunk, és embereket, háziállatokat sem. A területet kisebb-nagyobb kiterjedésű, kanyargó vízfolyások, erek és a Millér szabdalja több darabra, néhol összefüggő víztükröt alkotva.

1. kép: Keresztelő Szent János Születése Római Katolikus Templom¹

A folyó melletti, magasabban fekvő, parti részeken zöldfüvű rétek terülnek el, a mélyebben fekvő részeket nád, gyékény, víz vagy mocsár uralja gazdag élővilágával. A terület a természeté, itt nem létezik a falu, nincs itt semmi, amit emberi kéz alkotott volna. De hát hová tűnt minden? Hogyan lehetséges ez?

1.2 A mai község kialakulásának története dióhéjban

Besenyszög jelenlegi központját bizony hiába keressük, ebben a korban még nem létezett, sőt maga a településnév sem, annak kialakulására még közel hatvan évet kell várni. A 1600-as évek vége felé az alföldi települések elnéptelenedése katasztrofális mértékűvé vált, mivel ebben az időszakban mind a török-, mind a végvári csapatok rendszeresen fosztogatták, zaklatták lakosságot, akik nem tudták fizetni a rájuk rótt terheket, és az éhség, a kegyetlenkedések elől az ország biztonságosabb részeiben, hegyek között, erdők mélyén kerestek menedéket, elsősorban a Jászságban és Heves vármegye északi területein. 1666-ban például a szolnoki szandzsák bégje engedélyezte a vármegye lakosságának, hogy fegyverrel lépjenek fel az őket fosztogató végvári katonák ellen, akik elhajtották marháikat, lovaikat, egyéb jószágaikat.²

A török kiűzését kísérő harcok befejezése után kezdett visszazállingózni a lakosság, amely azonban nem gyarapodhatott sokáig. A Rákóczi-szabadságharc alatt a császáriak zsoldjában garázdálkodó délvidéki rácok kegyetlenkedései pusztították a területen élőket. A több évtizedes embertelen állapot következményeként a szabadságharc végére a

¹ Besenyszög. Római katolikus templom. Kiadási adatok: Kovács Endre nt., Forrás: Magyar Múzeumi Képeslap Katalógus. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága Archiv Fotótár. <http://muzeum.arcanum.hu>

² Fodor Zoltán: Oklevelek Mezőtúr történetéhez. 1205-1864. Mezőtúr. 1968. Házi kiadás. 48-49. p.

tiszántúli rész szinte teljesen elnéptelenedett. „A pusztítások végeredményeképpen 1709-ben a Nagykunságban egyetlen helységnek sem volt számba vehető népessége. Külső-Szolnokban pedig az 1703-ban lakott 64 hely közül mindössze nyolcnak volt helyben maradt lakossága.”³

Ne csodálkozzunk tehát, hogy utazásunk idején nem találjuk Besenyszögöt vagy egyéb lakott települést. A korábbi időszakban a mai község közigazgatási területén azonban számos kisebb, elpusztult vagy átmenetileg elnéptelenedett falu létezett.

Álljunk a későbbi templom bejáratával szembe és nézzünk szét a környéken!⁴ Balra indulunk, és végigsétálunk a mai Dózsa György úton. Átkelünk a Milléren. Egy rövid séta után már a szegi határban járunk, a Kenderföld-dűlő mellett elhaladva Doba alatt találjuk a régi Szeg falut, amelyet már a 14. század végén említenek az egykori iratok. Útközben látjuk az egykori templomot, amelynek felújítását, felszerelésének pótlását 1670-ben az egri püspöktől kérték a helyi lakosok, mivel azt a tolvajok kifosztották. A falu a Tisza közelében feküdt a mai Nagyszegig elnyúlva, amely ma a holtág és Szórópuszta mellett található. A 19. században itt egy ismert csárda állt: a Szóró-csárda. Szeg falu – az alföld sok más településéhez hasonlóan – a török kiűzését kísérő harcok, fosztogatások következtében lakatlanná vált, 1687-ben már, mint elpusztult helyet, pusztát tartották számon, akinek lakói Jászladányba menekültek. Doba a 13. században már említett település volt a Tisza mellett, ma is ismert pusztája és kedvelt fürdőhelye.

2. kép: az egykori Szeg falu helye: a karikával jelzett hely alatt a Tisza egyik szögében fekszik Nagyszeg, a kör felső bal sarkában pedig a mai Besenyszög, a jelzéstől jobbra Doba, de Szeg pusztája egészen a mai Besenyszögig elnyúlt a Millér partjáig⁵

Innen dél felé haladunk a Tisza mentén Szolnok felé. Tiszapüspökivel átellenben találjuk Fokorút, amelyet a 13. században említenek először, mint monostorral bíró települést, ma ismert pusztája, elnéptelenedése szintén az 1600-as évek végére tehető. A Tisza, amely mellett Fokorú és Szeg fénykorában feküdt, mára holtág.

Fokorú alatt jobbra fordulunk és elérjük Palotás-Szentivánt a mai Palotás és Szolnok közötti részen. A területet földutak sokasága szeli át és számos érben vagy tóvá duzzadt, mocsaras területen futnak össze kisebb vízmosások. A Palotás-ér, mint nagytű kigyó

³ Benedek Gyula: Szolnok megye újjátelepülése a török hódoltság után, 103. p., Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv, 1981.

⁴ A terület képzeletbeli bejárásához segítséget nyújt az alábbi dokumentum, amelyet az információs füzet mellékleteként teszünk közzé: Magyarország II. katonai felmérése, 1806-1869. Osztrák Állami Levéltár, digitális változat google térképpel elérhető: http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html, valamint Bagi Gábor: Besenyszög határának történeti vázlata a honfoglalástól a török hódítás koráig című írása. 111-122. p., in TISICUM – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 13., 2003., Szerkesztette: Horváth László – H. Bathó Edit – Kaposvári Gyöngyi – Tárnoki Judit – Vadász István

⁵ Magyarország II. katonai felmérése, 1806-1869. Osztrák Állami Levéltár, digitális változat google térképpel elérhető: http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html

fonja keresztül-kasul a területet, melyet a Berek-ér és más kisebb, névtelen vízfolyások duzzasztanak tóvá. A Palotás-ér ezen, tóvá szélesedett része napjainkban is létező halastó Palotás alatt. Innen északra indulva a mai Besenyszög felé, még mindig vizek és vízállásos területek, mocsarak nehezítik utunkat.

A Palotás-ér és a Millér hamarosan egygyé válik, és a Tenke és Kengyel folyásközök által határolt magasabban fekvő területen, a Három-ág ér alatt találjuk Tenke-Szentiván település maradványait, a mai Palotás és Besenyszög közötti részen, Szolnokról Besenyszög felé haladó közút jobb oldalán.

A hatalmas kiterjedésű Szentiván keleti része az Alsó-szászberki határ és a Zagyva volt, nyugati határa pedig a Tiszánál fekvő Alcsi és Fokorú. Az erősen vízjárta terület magasabb részein telepedtek le az emberek a Zagyvától a Tiszáig, több ponton. Napjainkban Palotás lakott település, Besenyszög község része. Szentiván 1672-re vált néptelen pusztává.

Az egykori Szentiván, Alsó-Szászberek és a mai Besenyszög közötti részen feküdt Bese (Besze, Beze, Bese-telek) település, amelynek határát 1399-ben a Zagyva folyó rékasi révje alatt említik. Az egykori település magja Bagi Gábor szerint a mai Szászberek határába esik, azonban egyes részek Besenyszög községterülethez tartoznak. A mai emberemlékezet óta ismert a község határában a Besenyi-kanális nevű vízfolyás, azonban nem ezen a részen. Bese falut 1489-ben már, mint pusztát említik. A területen most lovasok nyomait fedezzük fel, a környéken épül fel hamarosan az új Szentiván.

Innen rövid sétával elérjük Alsó-Szászberket/Szabolcsot. A területet az 1400-as években még Szabolcsként említik, azonban a 15. századtól megjelent a Szászberek elnevezés. Mivel a két falu birtokosai azonosak voltak, ezért – Bagi Gábor szerint – a hely áttelepítéséről lehet szó. Szabolcs határa a mai Jászladány és az egykori Kölkes helység mellett végződött. A 15. században Szabolcsot hol a ladányiak, hol a szászberekiek bérelték, helynévként mindkét település határában előfordul ma is. 1687-re elnéptelenedett.

Háttal fordulva a mai templom bejáratának elindulunk a Jászladányi úton észak felé. A mai község szélét elhagyva rövid séta után az út jobb kéz felé eső részén találjuk Homort, amely a Homorszög nevű területen található régi falu a Homor-ér mellett. Az 1400-as években jelenik meg a neve először, de a török időkben már nem esik róla többé szó. A helynév ma is létezik, régebben tanyák álltak itt.

Továbbindulva hamarosan elérjük Dodon, a régi középkori falu maradványait. A területet ma Dódaként ismerik, 60 éve még tanyaközpont volt.

A Jászladány felé vezető közút bal oldalán, a Millér folyó mellett két települést is létezett, amelyet az 1300-as években már említenek. A vizes területen kanyargó és torkolatánál szinte tóvá duzzadó Barát-ér által határolt magasabb, parti részén állt Hímesegyház, a Templomdomb nevű helyen, a mai Jászladányba vezető úttól nem messze. Egy középkori templom maradványait tárhatnák fel itt a régészek. Az idős emberek emlékei szerint valahol itt állt a Tökfalú nevű rész is, a mai makkos erdő észak-nyugati szélénél, ahol templomot, illetve egy régi templom romjait említenek.

Ettől délre a Millér-partján pedig Kölkes falu terült el, amelyet a mai Nagyhalom területére tennék. Ezek a területek már a török hódoltság előtt lakatlanná váltak, de ennek pontos dátuma nem ismert.

1.3 Az Új-honfoglalás – a község megalapítása

Az elnéptelenedett, véráztatta táj újjátelepülése a Rákóczi-szabadságharc befejeztével indult meg. A régi lakók egy része visszatért szülőfalujába, emellett új bevándorlók is érkeztek, akiknek egy része szabadköltözéssel nem bíró örökös jobbágy, a korabeli összeírások szóhasználatára szerint szökött jobbágy volt. A többiek a kismemesség, a szabadok, a katona-rendűek és a szabadköltözésű jobbágyok soraiból toborzódtak.⁶

Fokorú 1712-ben még lakatlan pusztá volt, régi lakói között Szolnokon, Jászladányban és Jászapátiban éltek emberek, a templom harangja is Jászladányban volt.

Szentiván benépesülése 1713 körül kezdődött, de sokáig még Jászladányban anyakönyvezték az idevalókat. A lakók nem az eredeti Szentivánba telepedtek vissza Palotás környékére, hanem attól fentebb, északra, a mai Besenyszögön található Szent-János szobortól nyugatra eső részre a Millér folyó mellé, az egykori Bese környékére. A régi – szabadságharc előtti – falut Külső-Szentivánként, Szentiván-pusztaként említik ezek után a térképek, az új település pedig Belső-Szentiván lett. Ez a falu az elkövetkezendő években egyre inkább kelet felé épült tovább, így egy idő után az újjátelepülés utáni eredeti hely is pusztává vált (Belső-Szentiván pusztá).

Az új Szentivánba elsősorban bérlő kismemesek telepedtek meg az általuk foglalkoztatott szolgálókkal. Egy részük bizonyíthatóan már a török időkben is a területen élő jobbágyok leszármazottja volt, aki a török elleni harcokban tanúsított vitézségével vívott ki nemesi címet magának, amihez azonban vagyon nem társult.⁷ Más részük távolabbról érkezett, főként északról, az Alföld betelepítésére indított mozgalom keretében. Az első anyakönyvi bejegyzés Szentivánból (ezáltal Besenyszögről is) Csomortányi Anna kereszteléséről szól, melyre 1723. január 12. napján került sor.

Az új szentiváni terület határos volt Zagyvarékassal és Szászberekkel, jófűvű legelőkkel bírt, ezért előfordult, hogy a rékasiak is használták ezt a területet, de arra is volt példa, hogy a szentivániak foglaltak el Rékastól földeket. A két falu közti konfliktus 1726-ban véres verekedésbe és lövöldözésbe torkollott.⁸

A mai Szent János szobor helyén épült fel a szentiváni templom 1718 körül, amely vályogból készült, náddal fedett kis építmény volt torony és sekrestye nélkül. Az 1746. évi egyházlátogatás jegyzőkönyve 281 főnyi, túlnyomóan katolikus vallású hívőt említ itt. Említik továbbá földszáncal körülvett temetőjét és a templom előtti és temetői keresztjét. 1747-től a szolnoki barátok tevékenykedtek itt 1763-ig, amikor a falut leányegyházként Jászladányhoz csatolták, ekkor a szentiváni plébánia önállósága megszűnt. Szög pusztá és Szentiván falu a besenyszögi plébánia felállításáig, 1775-ig maradt Jászladány filiája.⁹ Érdekességgéppen említem, hogy az 1749-es összeírás szerint az alábbi személyek laktak Szentivánon: nemesek – Bottyán Márton, Bubor István, Csomortányi Imre, Czákó József, János, András és Gergely, Lajkó Antal és István, valamint a Szajolban lakó Lajkó János,

⁶ Benedek Gyula: *Szolnok megye újjátelepülése a török hódoltság után*, 111. p., *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv*, 1981.

⁷ Például Czákó testvérek, akik az 1548-tól kimutatható jobbágycsalád nemesített utódai: Bagi Gábor: *Besenyszög határának történeti vázlat a honfoglalástól a török hódítás koráig című írása*, 111-122. p., in *TISICUM – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 13., 127. p., Szerkesztette: Horváth László – H. Bathó Edit – Kaposvári Gyöngyi – Tárnoki Judit – Vadász István, 2003

⁸ Bagi Gábor: *Besenyszög határának történeti vázlat a honfoglalástól a török hódítás koráig című írása*, 111-122. p., in *TISICUM – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 13., 2003., Szerkesztette: Horváth László – H. Bathó Edit – Kaposvári Gyöngyi – Tárnoki Judit – Vadász István

⁹ Soós Imre: *Heves megye községei 1867-ig (Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése)*, Heves Megyei Levéltár, Eger, 1975.

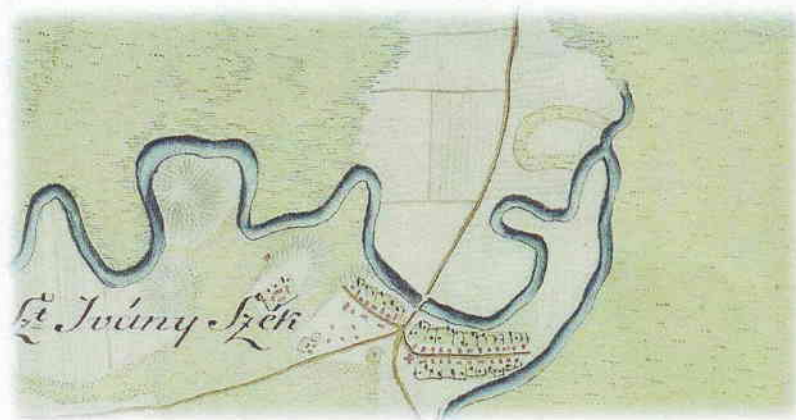

Nagy János, Tarjányi Gáspár, Telek István és Pál. A nem nemesek között szerepelt Aszódi János (a Csomortányiak bérese), Balázs Ferenc, Benedek Imre marhakereskedő, Deák Ferenc zsellér, Farkas Mihály (Lajkó István szolgája), Fási János, Hajdú Ferenc hegypásztor, Kádár Mózes kocsmáros, Kovács Albert, Kulcsár János juhász, Ladányi György, Molnár Márton molnár, Petrik Mihály és Tóth György (kocsmáros)¹⁰ Fokorú 1719 körül még pusztta volt, legelőnek használták, ahogyan Külső-Szentivánt és Szászberket is.

3. kép: Szentiván helye az 1860-as években a Magyarország II. katonai felmérésekor készült térképen (bal oldal) és ugyanez a hely napjainkban műholdképen (jobb oldal)¹¹

A néptelen Szeg falut/pusztát 1720 körül megvásárolta az egri püspökség, amelyet eleinte állattartásra használt, azonban az 1760-es évek tájékán cselédek, majd egy évtizeddel később telkes jobbágyokat telepített ide. Az egykori Szeg falu sem az eredeti helyén épült újjá, hanem a Millér túloldalán, a mai Besenyszögön található Dózsa György út mentén. A mellékelt képen jól látszik, hogy Szeg falu a mai Dózsa György út mentén koncentrálódik, a jobb oldali részen, míg Szentiván a falu középpontjába futó utaktól balra kerül el. Az eredeti Szeg település a Millér másik oldalán feküdt, határa a Tiszáig (Nagyszög) lenyúlt.

4. kép: Szeg és Szentiván elhelyezkedése a frissen összeépült falun belül az 1700-as évek végén: az utak találkozásától balra Szentiván, jobbra Szeg, a két falu találkozásánál + jelzéssel található a Keresztelő Szent János Születése Római Katolikus Templom¹²

¹⁰ Besenyszög határának történeti vázlat a honfoglalástól a török hódítás koráig című írása, 119. p. in TISICUM – A Jász-Nagykunszolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 13., Szerkesztette: Horváth László – H. Bathó Edit – Kaposvári Gyöngyi – Tárnoki Judit – Vadász István, 2003.

¹¹ Magyarország II. katonai felmérése. 1806-1869, Osztrák Állami Levéltár. digitális változat google térképpel elérhető: http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html

¹² Magyarország I. katonai felmérése. 1780-1784. Coll. XIX. Sectio XX., Heves és Jász kerületek

1771-1774 között Szög és Szentiván összeépült, az így létrejövő Szög-Szentiván, majd az 1900-as évek elejétől Besenyszög néven említett falu lakossága folyamatos növekedésnek indult. A két elnevezés közötti időszakban a település számos egyéb néven is ismert.

1786-ra a két falu közös határán épült fel a Keresztelő Szent János Születése Római Katolikus Templom. Az ideiglenes szentiváni plébánia székhelye átkerült Besenyszög barokk jellegű templomába és a szentiváni templom soha nem épült újjá.

„Ahol a Szent János-szobor van, ott jó előzőleg egy kis kápolna állt. Ez még múlt századbeli mondás. Apánk szerint ez egy nádtetős kápolna volt. Akkor a község neve még Besenyszög-szentiván volt, s a besenyszögi és a szentiványi határ lentebb húzódott, mert a falu kelet felé terült el. Mikor a kápolna lerongyolódott, szükségessé vált, hogy a másik templom a határvonalra kerüljön a kövesút mellé. A kis kápolna helyére meg a Szent János-keresztje került.¹³

Besenyszög község tehát létrejött, a menekülések időszaka után viszonylagos béke következett, így a község – az Alföld más újjátelepült falvaival, városaival együtt – lehetőséget kapott a fejlődésre és felzárkózásra az ország azon részeihez, megyéihez, amelyeket nem érintettek pusztítások.

Volt már temploma, állandó lakossága, azonban betelepülők különféle társadalmi csoportok tagjaként, más-más szokásokat, nyelvjárást, hagyományokat hoztak magukkal, amely társadalmi feszültséghez vezetett.

2 Boszorkányok, hiedelmek, magyar ősvallásban gyökerező tevékenységek

2.1 A községet érintő, hasonló témájú kutatások rövid bemutatása

A térség lakossága – az évszázadokon át tartó menekülésnek, majd újjátelepülésnek köszönhetően – heterogén, így a Jászság kivételével egy kevert, több térségre is jellemző hiedelemvilággal rendelkezik. A korábbi pusztítások miatt a legrégebbi időkből igen kevés irattal rendelkezünk az egykori boszorkányperekre, hiedelmekre vonatkozóan.

Az Alföld középső részének néprajzi, folklorisztikai, tájtörténeti, társadalom-néprajzi kutatásainak egyik legfontosabb összefoglaló dokumentuma Szolnok Megye Néprajzi Atlaszának II. kötete, amely 2001-ben jelent meg. A tanulmány a szellemi néprajz, a társadalom, az árucserre vizsgálatát tűzte ki célul kérdéscsoportok feldolgozásával. A megyéből összesen 73 kutatópontra (településen) végeztek kérdőív alapján több területre kiterjedt kutatásokat, amelyben találunk Besenyszögre vonatkozó adatokat is.

Pócs Éva neves néprajzkutató 1964-ben végzett a szomszédos Zagyvarékason babonákkal és hiedelmekkel kapcsolatos kutatómunkát. Kutatásai között egyaránt szerepel a természeti világgal, használati tárgyakkal, munkával, emberi testtel és lélekkel, természetfeletti lényekkel kapcsolatos elgondolások bemutatása, illetve a betegség megelőzéssel, gyógyítással kapcsolatos tevékenységek feltárása is.

Gulyás Éva a Jászságban végzett etnográfiai kutatásokat.

¹³ Szabó István: Egy besenyszögi család története az 1900-as évek elejétől idős Danyi István kézíratos önéletrajza alapján, p. 444. in TISICUM - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 12., 2001.

Sajnos más, Besenyszöggel szomszédos településen, sem Besenyszögön nem került sor néprajzi kutatásokra, az adott község néprajzi értékeit vizsgáló primer vizsgálatokra, leszámítva az általam végzett adatgyűjtő munkát. A község hiedelemvilága szürke foltnak tekinthető a megye hiedelemvilágra vonatkozó néprajzában.

2.2 A hely, ahol őseink éltek – társadalmi feszültségek

Míg a község kialakulásától kezdődően a Szögi betelepítésekig (1713-1760-as évek) főként a szentiváni nemes lakosság és az őket kiszolgáló népek nevével találkozhatunk, a hatvanas évektől új családnevek bukkannak fel az anyakönyvekben. Tudjuk, hogy a püspökség ebben az időben cselédeket telepített Szög pusztára. Ekkor érkezett például Boros Imre, akinek első gyermeke 1765-ben született Gazdag Katalintól, valamint új vezetéknevek is megjelentek: Bógyi, Béres, Makula, Mikus, Bán, Urbán, Bordás, Héja, Birinyi, Berényi. Érdekes, hogy új vezetéknevel nemcsak férfiak, hanem nők is érkeztek pl. Héja, Kecső, Gazdag, valószínűleg ide házasodtak más településről.

A hetvenes években teljes jobbágyok betelepítésére került sor. A születési anyakönyvekben új vezetéknevek is felbukkannak a mai község közigazgatási területéről: Csajbók, Bartus, Czúczy, Nyeső, Fejes, Földi, Kizsel, Sulyok, Vakhal. Gyakran előforduló, idegen hangzású nevekkkel is találkozunk a környéken: Matusék (férfi), Varuska (Varicska) - női.

Az új falut elsőként a kisnemes és őket kiszolgáló réteg lakta, akik az ország különböző részeiről telepedtek Szentivánba, vagy települtek vissza eltérő gazdasági és kulturális háttérrel. Bizonyos családok (például a Csomortányiak) Erdélyből érkeztek. Hozzájuk az 1700-as évek közepétől újabb társadalmi rétegek (szolgálók, telkes jobbágyok) csatlakoztak az ország észak-keleti részének több területéről különböző szokásokkal, hiedelmekkel, nyelvjárással. Jellemző az „ny” hang használatának elterjedése pl. Szentiván – Szentivány. A gyermekvállalások aránya is megváltozott. Míg az 1700-as évek elejét az alacsony születésszám jellemezte, a század végére már a magas gyermekszületés szám vált általánossá.¹⁴

5. kép: A születések számának alakulása a mai Besenyszöghöz tartozó anyakönyvek alapján (függőleges koordináta a születések számát, míg a vízszintes koordináta az évtizedet jelöli, saját gyűjtés, saját szerkesztés)

¹⁴ Saját gyűjtés: Besenyszög község római katolikus születési anyakönyvei, a korai évek anyakönyvei a Magyar Országos Levéltárban, illetve a helyi plébánián vagy online elérhetők: www.familisearch.org internetes oldalon

A mai Besenyszög közigazgatási területéről származó keresztelési anyakönyvekből készült a fenti, születésszámot bemutató grafikon. Az adatok tartalmazzák a Szentivánon, Szögön, Fokorún élők és az egyéb – korábban említett – településekre visszazivárgó lakosok adatait, akik a szentiváni, majd a később megépült besenyszögi templomban keresztellették gyermekeiket. A táblázatból kiolvasható, hogy míg az 1720-as években az éves születésszám 15 gyermek körül mozgott és főként a szentiváni születéseket tartalmazza (mivel ezen a településen kívül elszórta találunk csak házakat, családokat), addig a század végére több, mint három és félszeresére emelkedett, ami azt jelenti, hogy az 1800-as évek tájékán már átlagosan 42 gyermeket kereszteltek évente, amely részben a magasabb születésszám, részben a gyarapodó lakosságszám eredménye. Az 1848-as forradalom befejezése után ugrásszerűen megnőtt a születések száma, amely nagymértékű, folyamatos növekedést mutat. A gyermekszülések száma 1850 és 1890 között, harminc év alatt, gyakorlatilag megduplázódott, amely a viszonylagos béke következménye és amely közel hatvan évig tartott. Az 1890-es években már átlagosan 190 gyermek keresztelésére került sor Besenyszögön évente.

Az időjárás kedvezőtlenebb volt, mint napjainkban. Az 1700-as évek közepét a beszámolók alapján a hideg, zord telek jellemezték – talán ez köszön vissza az 1750-es években tapasztalható alacsonyabb gyerekszámra. 1790-95 között sorozatosan rossz termésű évek következtek. A szolnoki ferencesek feljegyzése szerint: *„A nép oly nagy szükségben van, hogy a nád beléből készült lepényekkel táplálkozik s döglött állatok húsát eszi, amiből különféle betegségek támadván, sokan elhaltak... Reggeltől estig szakadatlan sorokban jöttek a zárdába kenyeret kérvén, kik majd éhen veszték. A Kunságban az emberek százankint hagyták oda házukat és odatakarodtak telelni az hol koldulással élhettek. A marhák földet evén eldöglöttek. A nép szegényebb része mindenéleből kifogyott, annyira hogy a testi ruhát is a kenyér végett eladni kénytelenítették.”¹⁵*

A zord idő, rossz termés, éhség miatt a legyengült szervezet nem tudta felvenni a harcot a betegségekkel, így a járványok is gyakorivá váltak. Az 1739-es évben például pestis söpört végig az országon.

Besenyszög a 19. század végére a különféle népek olvasztótégelyévé vált, annak ellenére, hogy egy ideig valószínűleg mindkét település próbálta megtalálni és őrizni saját identitását. A társadalmi- és egyéb különbségek minden bizonnyal sok konfliktust, vitát szültek saját közösségen belül úgyszintén, mint az összeolvadt falu egészét tekintve.

Az akkori emberek szerint a rossz termés, járványok, zord idő, éhínség, betegségek, tehát valaminek az elromlása, hiánya, ártó munkálkodások, rontás következményeként sújtja a falvak lakosságát. A fenti tényezők önmagukban is képesek feszültséget generálni személyek, tágabb rokonság és végső soron a társadalom tagjai között. Ennek levezetésére meg kellett találni a probléma forrását, a bűnöst, aki élő ember, akit felelősségre lehet vonni és nem valamilyen természetfeletti lény. A bűnös pedig a boszorkány volt, mint a társadalmat sújtó rossz megtestesítője. Ennek ellentétéként kellett, hogy létezzen a „jó” is, aki képes oldani a rontást, elhárítani a társadalmat sújtó szerencsétlen eseményeket és gyógyítani a boszorkány által okozott betegségeket, rossz cselekedetek következményeit.

¹⁵ Ladányi László: *Klimatológia in Természet Világa*, 200-203. p., 2002. május., http://cspv.hu/04/holnaputan/kis_jegkorszak.html

2.3 A boszorkány

A boszorkány szó török eredetű (busturgan), nyomót jelent, mivel úgy tartották, hogy a boszorkányok éjjel, álmukban az emberek mellkasára ülnek, amitől azok nem kapnak levegőt, azaz megnyomják, megszorogatják őket. A boszorkányok képesek az alakváltoztatásra, és alkalmanként az emberek vérért szívják. Könyves Kálmán híres kijelentésében, miszerint „*de strigis vero, quae non sunt, ne ulla quaestio fiat*” - boszorkányok ellen pedig, minthogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen” – elismerte, hogy ilyenfajta lidérc-szerű nyomó lények nem léteznek, vagyis nem emberi formában léteznek, tehát nem ítéltetők el, ennek ellenére a macskává változó boszorkány alakjával még a 20. végén is találkozhatunk. Ezek a történetek már a régmúltban is jó témát biztosítottak a társadalom számára a kommunikációhoz.

Az ehhez hasonló hiedelemlények alapja a régmúltba, a vallás kialakulásának ideje előtti időkbé nyúlik vissza. Pócs Éva szerint a tündér, boszorkány és démon elnevezések nem válnak élesen szét, mert a múltban ezek egymásba fonódtak. Maga a boszorkányság és nem a boszorkány személye vezethető vissza mitikus lényekre – tündérekre (a nyugati kultúrákban jó tündér és rossz tündér is egyfajta boszorkány) és démonokra. A boszorkányság egy ősi démonhitben gyökerezik és egy ősi nyomó démon emlékét őrzi.

A boszorkányság intézményének kialakulásában nagy szerepe van a közösségen belül támadt konfliktusoknak, a boszorkányság fogalma tehát a társadalmi feszültségek levezetéseként jött létre. Ennek szenvedő alanya a boszorkánysággal vádolt személy, aki élő ember, azaz a magyar néphit boszorkánya és nem azonos a hiedelemlényekkel, nyomódémonokkal. A bűnbak szerepe évszázadokig életben tartotta a boszorkányság intézményét.

A boszorkány elnevezés negatív jelentéstöbblete részben annak köszönhető, hogy a magyar nyelvben nincs külön szó az alakváltoztató hiedelemlényekre, a magyar néphit boszorkányára és egyéb mesebeli figurákra, mint például a vasorrú bába vagy az erdő mélyén élő „öreganyám” alakja – ezeket is a boszorka, boszorkány kategóriába sorolja.

A boszorkány bűne volt a rossz termés, a rossz idő, jégeső vagy éppen az eső hiánya. Természetesen ő felelt a járványokért, pestisért, betegségekért, a tej vagy gyermekáldás elmaradásáért, az ínségért és a háborúkért is, ráadásul nem volt képes meghalni, míg át nem adta valakinek tudományát.

A rendszer úgy próbálta orvosolni a nép elégedetlenségét, hogy nagyszabású tárgyalások és hírverés után nyilvánosan, a népet „szórakoztatva” látványos módon (pl. elevenen máglyán égetés, kerékbetörés, vízbefojtás) megsemmisítette a bajok okozóját, a boszorkányt. Az emberek egy időre megnyugodtak és türelemmel fizették tovább az adókat és a dézsmát az egyháznak, a földesuraknak. A rossz termés, betegségek nem folyamatosak az életben, periódikusan váltják egymást, úgyhogy egy-egy per után sokszor tényleg jobb élet köszöntött a közösség tagjaira: elvonult a járvány és bőséges termést arattak nyáron. A mezőgazdaság tipikusan olyan gazdasági ág, amelyben döntő szerepe van az időjárásnak és az emberi munkának.

Ellentmondást jelent, hogy a mágikus cselekedeteket, ráolvasásokat, régi gyógymódokat az egész paraszti társadalom alkalmazta mindennapi élete során, annak ellenére, hogy Besenyszögön mélyen vallásos katolikus közösséget találunk. A vallás már a kezdeti

időszakban ráépült a régi „babonaságokra” és viszonylag jól megfértek egymással az évszázadok során. Ezek a dolgok az élet szerves részét képezték még a második világháború körüli időkben is, a társadalom mégis kilökött magából bizonyos személyeket ezekért a cselekedetekért, akiket bűnbakként pellengérré állíthatott.

2.4 Kiből lettek boszorkányok?

Szinte bárkit boszorkánynak kiálthattak, mert a bűnbak figurája semmit nem ér, ha nincs, aki életre keltené. A magyar néphit boszorkánya tehát élő ember, van neve, lakhelye, családja, a közvetlen környezetén keresztül a társadalom ruházta rá az ártó hatalmat. Bizonyos jelek teszik alkalmassá a szerepre: születési rendellenesség, fura arc, egyedi foglalkozás (bába, pásztor-gyógyító, stb.), érzelmi indítatások (irigység, előítélet, féltékenység), egyedülálló állapot (vénlány, özvegy).

Sokuk esetében elegendő volt, hogy a boszorkánynak tartott személy nem az adott társadalom tagjaként született, hanem egy másik faluból házasodott be. Ilyenkor könnyen szárnyra kaptak olyan mendemondák, hogy azért jött el a falujából, mert rejtegetnivalója van. Lehet, hogy lopott, paráználkodott. A boszorkánynak tartott asszonyok mögött nem állt kiterjedt rokonság, aki megvédhette volna, és szembeszállhatott volna a pletykálkodókkal.

Boszorkány-gyanús volt az is, aki más vallási felekezethez tartozott, vagy valamilyen testi fogyatékoságban szenvedett. A paraszti társadalom nem tolerálja a másságot. Az összenőtt szemöldök is tipikusan a boszorkányok jellegzetessége. Úgy tartották, akinek össze van nőve a szemöldöke, annak ront a nézése, úgyhogy a gyerekeket azonnal letakarták rontó szemű emberek felbukkanásakor.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy mindig és mindenhol akadtak irigy vagy sértett emberek, akik bizton állították, hogy látták szomszédasszonyukat seprűn nyargalászni a telihold fényében. Az áldozat védekezését pedig nem hallgatta meg senki, mert minden valamirevaló falunak kellett, hogy legyen boszorkánya főként, ha figyelembe vesszük a szomszédos falvak közt fennálló rivalizálást.

3 Az adatgyűjtés eredményei

3.1 Boszorkányok Besenyszög történetében

A községben nem végeztek boszorkányokra vonatkozó kutatásokat, ezért kizárólag saját kutatásaim eredményeire, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban található római katolikus születési, házassági és halálozási anyakönyvek adataira és a Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz¹⁶ (továbbiakban SZMNA) Besenyszögre vonatkozó gyűjtési eredményeire tudok támaszkodni. A községben élő boszorkánynak – rontónak tartott emberek átlagosan néztek ki, családjuk volt, dolgoztak, átlagos életet éltek, egy esetben esett szó arról, hogy összenőtt szemöldök okozta a rontó nézést.

Besenyszögön két emberről tudtak, aki képes volt rontani, azonban rajtuk kívül még számos – kisebb tudású – gyógyítót is ismertek. A boszorkány tudományát öröklés útján lehet megszerezni: a boszorkány nem tud addig meghalni, amíg át nem adja a tudását, ezért

¹⁶ Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) Megyei Néprajzi Atlasz, SZMNA II. 1., Szerkesztette: Szabó László - Gulyás Éva - Csalog Zsolt, Szolnok, 2001.

valamelyik közeli hozzátartozója (lánya, fia, közeli rokona) kezét fog vele, ezzel rászáll a tudás. Ha nem akarja átvenni a tudományt, seprűt adnak a boszorkánykezébe, amit utána elégetnek.¹⁷

3.1.1 A macskává változó boszorkány

Az előző fejezetből kiderül, hogy a boszorkány egyik legősibb időkből eredő tudománya az átváltozás és a nyomás képessége, amely a boszorkányságot megelőző nyomó démonba vetett hitben gyökerezik. Az alakot váltott boszorkány így képes volt bejutni bárhová. Egy interjúalany mesélt egy falubéli asszonyról, Szabó Örzsi néniről, aki képes volt macskává változni.

„ A Mészáros Pali bácsinak az anyja, a Szabó minék hiták, hogy elment, osztan átváltozott macskának. A macska bement, aztat megverték, már az öregemtől hallottam én eztet mindig, oszt akkor másnap mentek, oszt Örzsi néni beteg. Hát fekszik az ágyon, aztat verték meg.”¹⁸

3.1.2 Szilaj Julis néni

A legtöbbet említett, boszorkánynak tartott személyt Szilaj Julis néven ismerték.¹⁹ Az 1880-as években született és adatközlőim gyerekkorának idejében idősödő asszonyként élt Besenyszögön a Millér mellett férjével, családjával. Julis néni állítólag ismerte a rontás tudományát. Rontó tevékenységének eredményeként szinte egy napon sántult le a Dózsa György és Árpád út környékén lakó néhány fiatal lány, gyerek. Ezen kívül a Millérben meztelenül fürdött a malacaival és a templomban is összetűzésbe került valakivel, valamint nem tudott meghalni, míg át nem adja valakinek a tudományát. Más esetben gyógyíthatatlan torokfájás okozásával vádolták, amellyel gyermekeket betegített meg. Arról azonban nem volt arról információ, hogy képes lett volna az átváltozás tudományára, vagy emberek megnyomására, azonban a boszorkányságot csókkal adta át a fiainak, akik ezek után megbetegedtek és zavart cselekményeket hajtottak végre, amiért fogva tartotta őket a csendőrség: például lovat imádkoztattak, a Milléri-hídon énekeltek. Az anyjuk temetésre ugyan kiengedték őket, de láz gyötörte őket, a szájuk kivarasodott

Levéltári kutatások alapján sikerül kideríteni, hogy a boszorkánynak tartott személy római katolikus vallású nő volt, akit Zagyvarékason anyakönyveztek, majd házasság révén került Besenyszögre. Ráillik a bűnbak személye: a szomszédos faluból jött, Besenyszögre házasodott, tehát nem állt mögötte saját rokonsága, összetűzésbe került valakivel a templomban: egy szakrális helyen. Mindez elég volt ahhoz, hogy betegségi sorozat előidézésével gyanúsítsák. A II. Világháború előtti időben azonban ez már kevés volt ahhoz, hogy valakit perbe foghassanak, így élte tovább életét a családjával. Halálát az anyakönyvek szerint szervi baj okozta.

3.1.3 A túrót okádó boszorkány

Elhangzott egy történet egy boszorkánynak tartott személyről, amely először viccnek tűnt, maga az interjúalany sem tartotta igaznak, csupán hallotta valakitől. A történet Vakhal

¹⁷ Gulyás Éva: *A tudomány elnyerése*. 105. p. in SZMNA II. 1.

¹⁸ *Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (4)*. szül: 1914.

¹⁹ Az interjúk átírásának teljes szövege a Besenyszögért Alapítványnál 18 év feletti személyek számára szabadon hozzáférhető.

Katának az anyjáról szól, aki bement a kamrába, megrázkódott és a helység tele lett túróval.²⁰ Találhatunk történeteket más területeken is a túrót okádó boszorkányokról.²¹

Rajtuk kívül egy jós is élt a faluban, aki kártyából és a tenyérből megmondta a jövőt, de őt ezen dolga miatt nem tartották boszorkánynak.

3.2 A boszorkány tevékenységei

3.2.1 Rontás

1. Szilaj Julis néni kapcsán már ejtettünk szót arról, hogy egyszerre sántult le egy környéken öt gyermek. „Nyomorék lett egy napon vagy 4-5 lány.” Arra a kérdésre, hogy miért sántultak meg két választ is kaptam ugyanazon adatközlőtől. 1. Megrontották őket. 2. Betegek voltak, de hogy mi bajuk volt, nem tudta akkor az orvostudomány.²²

2. Egy szoptató asszony tejének elapadását pedig a község egykori táltosa fiának, Pomázi Dávidnak, a neves gyógyítónak tulajdonították.²³

3. A keresztutak mitikus helyeknek, így a boszorkányok és egyéb rosszindulatú lények találkozóhelyének számítottak. Éppen ezért semmit nem szabad felvenni a keresztutakról, mert meg van rontva.

„Aszonták, hogy a keresztútról nem szabad sose semmit felvenni, mert ha valakit meg akartak rontani, vagy ha valaki beteg vót, oszt valamit csinált volna, a keresztútra tette le, oszt valaki felveszik oszt ráragad. Zsebkendő, szennyest vagy zsebkendőbe tettek valamit, oszt felveszik. A keresztútról nem szabad felvenni semmit.”²⁴

„Nagy tábla csokik voltak a keresztúton, oszt nem engedte behozni az anyám a gyerekeknek, mert aszongya, hogy megrontsák.”²⁵

3.2.2 Szemmel verés

1. „Bement az asszony az istállóba és elvitte a tehén tejét, a hasznót. Hallottam anyósomtú, hogy megverték a malacokat is szemmel, az vót ottan (aki szemmel vert), meg minden oszt elment hozzá, hogy adjon mán ezt meg azt a haja szálábú, oszt avval megfüstölték. Így gyógyították.”²⁶ Arra, hogy ki volt ez az asszony, akinek rontó volt a szeme, nem emlékezett az adatközlő, az eset egyébként az 1800-as évek végén történt. Érdekes megfigyelni a tej visszaszerzésére alkalmazott gyógymódot: a rontást okozó személy hajszálával kellett megfüstölni a megrontott állatot, hogy visszajöjjön a haszon.

2. Élt egy öregasszony a faluban, akinek rontott a szeme. Azért tartották rontónak, mert vastag volt a szemöldöke és össze volt növe. Az asszony tudta magáról, hogy árt a szeme, ezért, ha gyerekes házba ment be, letakartatta a gyereket. „Ú, megveri szemmel, takarjátok le!” Szemmel verés gyógyítása: „A kislyány meg vót verve szemmel, olyat is hallottam, hogy mossa meg, oszt akkor a pendelye aljába tőrülje meg! Elvitték oda, nem haragudott

²⁰ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (1), szül. 1925.

²¹ Fejős Zoltán: Hiedelemrendszer. szöveg. kö-zösség. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó. Néprajzi Közlemények XXVII. Első rész. 1985. és Hídvégi Lajos: Cegléd hiedelemvilága, 741. p., in Hiedelmek, szokások az Alföldön. 1992.

²² Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (1), szül. 1925.

²³ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (3), szül. 1914.

²⁴ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (1), szül. 1925.

²⁵ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (2), szül. 1913.

²⁶ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (4), szül. 1910.

az érte, tudta az, hogy az ő szeme ront. Oszt akkor megtűrűte a kislyánt vagy a gyereket, oszt akkor megállt a hasmenése”.²⁷

3.2.3 Váltott gyermek

Váltott gyerekről nem számolt be egy adatközlő sem, azonban a faluban korábban bizonyíthatóan ismerték ezt a fogalmat, mert a váltott gyermek visszaszerzéséhez a kemencébe vetést vagy az ezzel való fenyegetést alkalmazták, amelynek hatására a boszorkány megijedt, visszaadta az eredeti gyereket és elvitte a magáét. A jászladányi táltos a váltott gyermek visszacserélésének is tudósa volt.

A hiedelem alapja, hogy az újszülöttet a szüléstől a keresztelőig terjedő időszakban a boszorkányok el tudják cserélni saját torzszülött gyermekeikre. Besenyszögön a fűtött kemence melletti sutba tették az váltottnak gondolt gyermeket.²⁸

3.2.4 Boszorkányok elleni védekezés

Ruhaszárítás: Ágyneműt vagy gyerekruhát Szent-György nap és Szent-Mihály nap között lehetett kirakni szellőzni, mert különben megverik a boszorkányok.

Házszentelés: „Mindig hoztunk szenteltvizet Vízkeresztkor, vót kiteve egy hordó, az tele vót vízzel, a pap megszentelte, mentünk olyan kis üvegekkel, ki mivel, oszt mindig hoztunk, aztán én magam is csináltam az én házamba, de otthon is mindig csináltunk, hogy hát megszenteltük a sarkokat, ablakokat, hogy hát – mit mondtunk má na – oszlajtsen el a fiú, oszlajtsen el a szentlélek, oszlajtsen el a szentháromság, hogy a boszorkányok ilyesmik, rosszindulatúan ne gyűjjenek be. Vízkeresztkor, azzal a szenteltvízzel, amit hoztunk délután. Vízkereszt reggelin az én anyám mindig megszentelte a sarkokat, ajtókat, ablakokat, én is. Még ezelőtt, de már most elmaradt minden. Vót is szenteltvitem, a nyáron öntöttem ki. Vót egy üveg szenteltvitem.”²⁹ A házszentelést általában reggel végezték ébredés után. Még ma is visznek haza-, tartanak otthon szentelt vizet.

3.2.5 Egyéb hiedelmek, babonásokok

Kenyérsütés: Keresztet kellett a tésztára rajzolni a kéz élével, mikor beletették az élesztőt. Este megújították krumplival és vízzel, ismét keresztet rajzoltak rá. Bedagasztották, majd ismét megkeresztelték. Ha megkelt, kiszakajtották és megint megkeresztelték. Mikor berakták sülni, háromszor „becuppogtak” a kemencébe, hogy feljöjjön a tészta. Kenyérszégés előtt még ma is keresztet rajzolnak a kenyérré.

Minden munka kezdeténél – pl. aratáskor, keresztet kellett vetni és azt mondani: „No, Jézus segíts!”

Aratás: Általánosan alkalmazott paraszti praktika, hogy az aratást Péter-Pál napja után, azaz június 29. napja után lehet elkezdni.

Ezután szabad aratni. „Valamikor '37-be nagyon szoros vót az aratás, meg nagyon érett a búza, osztan kimentünk vasárnap aratni. Péter-Pálkor, erre már én emlékszek, én is kint vótam markot verni, '36-ba vagy '37-be vót én már nem tudom, csak markot vótam odaki

²⁷ Saját gyűjtés. Besenyszög. női adatközlő (4). szül. 1910.

²⁸ Pócs Éva: Váltott gyerek. 34-36. p., in SZMNA

²⁹ Saját gyűjtés. Besenyszög. női adatközlő (1). szül. 1925.

verni, ára odaki a tanyákon. Osztan vasárnap kimentünk aratni, mer nagyon szorgos vót az aratás, arattunk egész héten, szombaton olyan jég lett, mindent elvert. Nem szabad lett vóna kimenni aratni, bűn vót akkor, nagy bűn vót, aki ünnepen dógozott. Kimentünk aratni vasárnap, mán nagyon érett a búza, szombaton olyan jég vót ebéd után, hogy söpörte a falut. Kint vótunk ára a határba, beszaladtunk a tanyába, ott jelenleg nem olyan nagy jég vót, de Besenyszögön mindent elvert. Kukoricát, olyan vót a kukorica, mint a csutka-e. Annyi maradt a kukoricábú."³⁰

Kártojás: Az apró, sárgátlan tojást nevezték kártojásnak. Nagy kárt tulajdonítanak neki, szerencsétlenséget hoz a házra, ezért meg kell szabadulni tőle. A tojást bal kézzel kell átdobni a ház tetején a szomszédba, hogy a baj oda távozzék. Nem szabad utánanézni, mert akkor nem eredményes a művelet.

Lidérc

A kártojással kapcsolatban megemlíthetjük a lidércet. A lidérc a megyében gazdájának segítő, csirke alakban megjelenő segítő jelent, aki esténként rátelepszik és megnyomja a mellkasát (lidércnyomás). Lidércre az ember úgy tehet szert, ha fekete tyúk tojását a hóna alatt kikölti. A lidérctől nem könnyű megszabadulni, általában lehetetlen feladatot kell adni neki, amely településenként igen változatos lehet. Besenyszögön például kötélben hozatnak vele homokot, de Jászapátin, Tiszapüspökiben, Kötelken és Tiszasülyön is így próbálnak megszabadulni tőle. Ezek hatására vagy megszakad vagy egyéb módon pusztul el.³¹

Kereszteleetlenül meghalt gyermek

A kereszteleetlen gyermek pogány, ezért nem temethető megszentelt földbe. Ennek elkerülése végett a születésekor gyengének, nem életképesnek látszó gyereket a bába megkeresztelte, amelyet az anyakönyvekben a gyermek neve mellett jeleztek is. Ezzel megelőzték, hogy csak a temetőárokba temethesse el a család elhalálózása esetén. Besenyszögön a kereszteleetlenül meghalt gyermekekről azt tartották, hogy a lelkük nem jut el a mennyországba, ezért imádkoztak üdvösségükért, hogy lelkük megnyugodjon.³²

3.3 Boszorkányperek

Besenyszögről és általában véve az alföldi kis falvakból nem maradtak fenn boszorkányperek. Ennek egyik oka a terület többszöri és hosszútávú elnéptelenedése, amely a dokumentumok megsemmisülésével, elkallódásával járt. Másrészt az alig száz, vagy néhány száz lakossal bíró települések esetében a boszorkánysággal kapcsolatos vádaskodások nem hallatszottak el a nagyobb városokig, ahol érdemben ki lehetett volna vizsgálni az ügyeket. Ezek tudatában igazán különlegesnek mondhatjuk Kesken Kata jászladányi lakos 1728-ban tárgyalt perét, mivel ebben az időben Szentivánnak szoros kapcsolata volt Jászladánnyal.³³

Több alkalommal és több helyszínen zajlottak tanúkihallgatások az ügyben, amelyet az alábbiakban tudunk összefoglalni:

³⁰ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (1). szül. 1925.

³¹ Pócs Éva: Lidérc. 120-122. p. in SZMNA

³² Gulyás Éva: Kereszteleetlen gyermek. 44.p., in SZMNA

³³ Bűbájosok, ördögösök, boszorkányok Heves és Külső-Szolnok vármegyékben, Szerk. Sugár István. 129. p., 60. Számú per Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadása, 1987.

1. Szent Mihály nap után Kesken Kata egy meszely bor árát úgy nyomta a kocsmáros lányának kezébe, hogy annak lesántult az egyik lába, és a vádlott ezt nem tudta meggyógyítani.
2. A lány apja ezért rálőtt, de Kesken Katát nem fogta a golyó.
3. Egy alkalommal Kesken Kata ebéd után egy icce bort kért gazdaasszonyának az urától, aki megtagadta a kérést. Másnapra az úr keze összedagadt, amit Kata tanácsára viasszal bekentek és száraz ruhával bekötöztek. Ennek hatására kifakadt a kelés és az úr meggyógyult.
4. Szent György nap tájában Kesken Kata arra kényszerítette az egyik tanút, hogy egy lepedővel gyűjtsön harmatot a búzatáblákon, amiért fizetséget ígért. A megbízott személy el is indult, de megijedt a farkasok ordításától, ezért nem ment be a búzába, hanem a tövis és galagonyabokroktól gyűjtött harmatot és így vitte vissza lepedőt Kesken Katának, aki egy üres verembe rázta azt. Később felnyitotta a vermet kényszerítve korábbi megbízottját, hogy adjon ki belőle búzát. Azonban búza helyett galagonyát, csipkebogyót és kökényt találtak. Kesken Kata először kérdőre vonta a rémült embert, majd megfenyegette, hogy ha valakinek beszél a dolgról, a verembe fogja temetni.

A perből több dolog is kiderül. Kesken Kata szolgálóként élt Jászladányban, és értett a népi gyógy módokhoz (meggyógyította a feldagadt kezét), így annak fordítottjára is képes lehetett, ezért okolják a kocsmáros lányának lesántulásával. A sántaságot mégsem volt képes gyógyítani paraszti praktikáival, mert az ehhez kevés volt a tudása és nem rendelkezett természetfeletti képességekkel. A golyó nem fogta, ez a táltos gyógyítókra jellemző tulajdonság. A perekben előforduló Szent-Mihály nap (szeptember 29.) és Szent-György napok (április 24.) országszerte ismert mágikus napok, a boszorkányokkal hozhatóak kapcsolatba. A két nap egyben az állatok legelőre hajtásának jeles napja is.

A SZMNA adatai szerint még az 1900-as évek közepén, tehát a boszorkányper követő 250 év után is ismerték a környéken azokat a tejvarázsló szertartásokat, amelyeket Szent-György napján kellett végezni. Sok helyen harmatot szedtek, Besenyszögön például azért, hogy több föle legyen a tejnek. A hajnali harmatot a besenyszögi asszonyok magukra terített abrosszal végezték, de más falvakban ehhez kendőt, kötényt vagy lepedőt is használtak. A vászondarabokat különböző helyeken, például fűvön, régen legelőn (Zagyvarékason például búzán) kellett végighúzni éjjel, éjfélkor, vagy hajnalban napkelte előtt, amelyhez kapcsolódóan ráolvasásokat mondtak. Sem Jászladányból, sem Besenyszögről nem ismerünk ilyen szöveget, azonban két zagyvarékasi ráolvasás fennmaradt: „Vaját viszem, tejét nem”, illetve „Teje-vaja idegyűjjön, szara a gazdájáé”. A besenyszögiek az összegyűjtött harmatot tejesfazékba tették.³⁴ Gyakorlatilag az egész megyében nők százai járták éjjel-hajnalban harmatot szedni ezen a napon 250 évvel Kesken Kata pere után. Az adatgyűjtés időpontjában „csak” a tejhaszon megtartására, fokozására alkalmazták a cselekményt, de valószínűsíthető, hogy a korábbi évszázadokban ez a művelet kiterjedt a gabona és egyéb haszon megszerzésére is, erre utalhat, hogy a lepedőt Zagyvarékason még a 20. században is a búzán húzták végig a harmat leszedésének céljából. A perből az egykori élővilágra is következtethetünk: a környéken előforduló farkasokra, akitől a megbízott személy megijedt. Ezek valójában aranysakálok (toportyánok), azaz nádi farkasok voltak (canis lupus). A harmatban való arcmosás még ma is varázssal bír: az ember lánya megszépül tőle – így tartják.

Ehhez a naphoz egyébként tilalmak is kapcsolódnak: legelterjedtebb az ágynemű kirakásának, szárításának tilalma. A tilalom Szent Mihály naptól Szent György napig érvényes.

³⁴ Pócs Éva: *Szent-György napja*, 97. p. in SZMNA

Mária Terézia 1768-ban már igyekezett betiltani a boszorkányüldözések kapcsán megrendezett kínvallatásokat, tortúrákat. Az utolsó magyar boszorkánysággal vádolt személyt 1756-ban égették meg. Kesken Kata perének végkimenetele nem ismert. A boszorkányperek megszűnése azonban nem jelentette a falusi boszorkányhit megszűnését. A magyar falunak egészen a második világháborúig általában volt egy vagy több boszorkánya.

3.4 Ezeréves hagyományok nyomában (táltosok, gyógyítók, tudós kocsisok)

A II. Világháború előtt minden faluban, társadalomban volt olyan ember, aki rendelkezett a gyógyításhoz szükséges tudással, amelyet felmenőitől örökölt és vitt tovább, vagy idős emberektől tanult. Szerepük a társadalmat érintő (boszorkányok által okozott) rontó tevékenység, rossz események elhárítására is kiterjedt, azonban létezésük korábbi, mint a magyar néphit boszorkányának megjelenése. Ez a szerep is a régmúltba, a honfoglalás előtti időkbe nyúlik vissza. A honfoglaló magyar társadalomban az átlagosnál magasabb szintű tudással, képességekkel rendelkező emberek is éltek, akit inkább táltosnak nevezhetünk, mint sámánnak. A honfoglaló magyarok világképe a sámánizmus rendszerében gyökerezik, de nem azonos azzal. A magyar mitológiában egy háromszintű világ létezik, hasonlóan a sámánisztikus világképhez. Az emberek, állatok, természetfeletti képességgel rendelkező személyek a középső, fizikai síkon élnek. Emellett létezik egy felső, égi világ, ahol a sámánizmus rendszere szerint az ősök szellemei és a jó szellemek élnek, de az ősmagyar mitológiai szerint – amely nem azonos a sámánizmussal, csak azzal rokon – ez az isteni szint. Az alsó világ a rossz szellemek és démonok otthona. A világokat mindkét esetben világfa, vagy égiszfa köti össze, amelyen felmászva a lélek a felső világba jut, a fa gyökerei pedig az alsó világot (az ábrák szerint telis tele kígyó-, béka-, csúszómászóval) kötik össze a fizikai világgal. A világ szintjei között a sámán biztosítja a kapcsolatot. A sámán sátrába nyírfát állít be, melybe hét lépcsőfokot vág, a hét égi réteget szimbolizálva, amelyen lelke fel fog szállni. A hetes szám ma is misztikus a magyarság körében, a népmesékben is igen jelentős szerepe van. A jurta is a világot szimbolizálja, egy oszlop tartja, úgy gondolják, az eget is tartania kell valaminek, ez pedig az eget tartó fa, vagy égiszfa, akár az égiszfa paszuly. Ez a motívum szintén megjelenik a magyar népmesékben. Ezek a régi mesék, szájhagyomány útján őrződtek meg, nagyon értékesek, szereplői, motívumai, fő cselekményvonalai máig őrzői az ősmagyar hitvilágnak. A táltos szerepe pedig rokonságot mutat a sámánéval, de nem azonos azzal.

A sámánizmusnak is több fejlettségi fokozata létezik, de általános vonás, hogy a sámánok a közvetítők a való világ és az ősök, szellemek világa között. Az ősök szellemei képesek megmondani, mi okozza az egyént vagy a társadalmat sújtó bajt, és hogyan, milyen módszerekkel lehet orvosolni. A sámánok dobolással, szitával, csörgővel, zenével képesek módosítani tudatukat és elvonatkoztatni a világtól, utazni egy tér és idő nélküli világban. A dob megidéző szerszámként funkcionál, a szita ugyancsak. A sámánok jellemzője a fölös csont. A sámán révülése során lépett kapcsolatba a szellemekkel a felső világban. Egyenrangúvá vált velük, meg tudta fékezni a rontást, megtudta, milyen áldozatokkal lehet kiengesztelni a háborgó erőket. Az alsó világba gyógyítás céljából száll alá, ahol általában legyőzi a betegségdémonokat és visszahozza a beteg elrabolt lelkének részét. (A sámánisztikus felfogás szerint akkor betegszik meg valaki, ha a lelkének egy részét foglyul ejtik). A sámán dobja hátán is utazik a világok között.

A táltos/tátos ezzel szemben mellőzi a szellemekkel való társalgást, tudását – amely a füvekkel kapcsolatos tárgyi tudást, a ráolvasások (igézet) és egyéb praktikák tudományát is magában foglalja – az emberek javára kamatoztatja azáltal, hogy „természetes” vagy rontás által okozott bajokat orvosol, de rontásra is képes. A táltos foggal vagy más fölös csonttal születik, általában jó szándékú, de haragjában képes jégesőt előidézni, vagy más bajokat okozni. Ezek a motívumok nagyon hasonlítanak egy másik hiedelmi lényre, a garabonciás diákra. A táltos és a garabonciás diák a boszorkányokkal vagy egy másik falu táltosával viaskodik fekete/fehér bika vagy ló képében az égben (felső szint). Táltosnak születni kell, azt nem saját akaratából választja az ember. A táltos nem használ dobót az utazáshoz, viszont meg kell, hogy említsük a táltos paripa alakját. A táltos szó jelentésére vonatkozóan nem találtam tudományos tényekkel alátámasztott magyarázatot, azonban az biztos, hogy a táltos kapcsolatba hozható a táltos paripa, táltos tehén mesealakokkal. Ezek előtagjának jelentése: természetben nem előforduló, azaz természetfeletti képességekkel megáldott (pl. átváltozás gebéből paripává, repülés képessége) és átlagon felüli tudással rendelkező (pl. beszéd, repülés, jövőbe látás képessége – tudja, mi fog történni) tudás birtokosa. A táltos/tátos tehát természetfeletti képességekkel és tudással bíró személy. Mivel a táltos más alakban, táltos bika vagy táltos ló képében viaskodik, ezért ezek az alakok is magát a táltost jelentik.

A tudomány mai álláspontja szerint a honfoglaló magyaroknak táltosaik voltak, azonban a táltos tevékenység a sámánizmusban gyökerezik. A táltosok szerepe olyan erős, hogy azt közel ezer évig megőrizte társadalmunk. A második világháború időszakáig a társadalom részeként éltek a táltosok, gyógyítók és végezték feladataikat. Szerepük a kis falvakban azért maradhatott fenn ilyen sokáig, mert az elmúlt ezer évben összességében kevesebb változás történt a gazdaság, társadalom, orvostudomány, közlekedés területén, mint az utóbbi ötven évben. A táltosokra, sámánokra, tevékenységeire jellemző cselekmények ma egyre inkább csak a mesékben és szimbólumokban élnek tovább.

3.4.1 Táltosok Besenyszögön és közvetlen környékén

Az 1800-as évek közepén-végén a néprajzi kutatások szerint két táltost tartottak számon a megyében. Mindketten Jászládányhoz kapcsolhatók. A környék legismertebb gyógyítója Szücs Marci volt, akit ladányi Marciként is emlegettek és 1834-1922 között élt.³⁵ Ladányi Marci levette a rontást, gyógyított és értett a váltott gyerek visszacseréléséhez. Elsősorban embergyógyító volt, különösen a ficam, rándulás, csonttörés, a „nyomás”, a kelés, a „varas betegségek” specialistája volt, de egyes adatok szerint állatot is gyógyított, léleklátó volt, jövőmondó, táltos és számos hiedelemmonda hőse. Működése az 1800-as évek második felére esett.³⁶

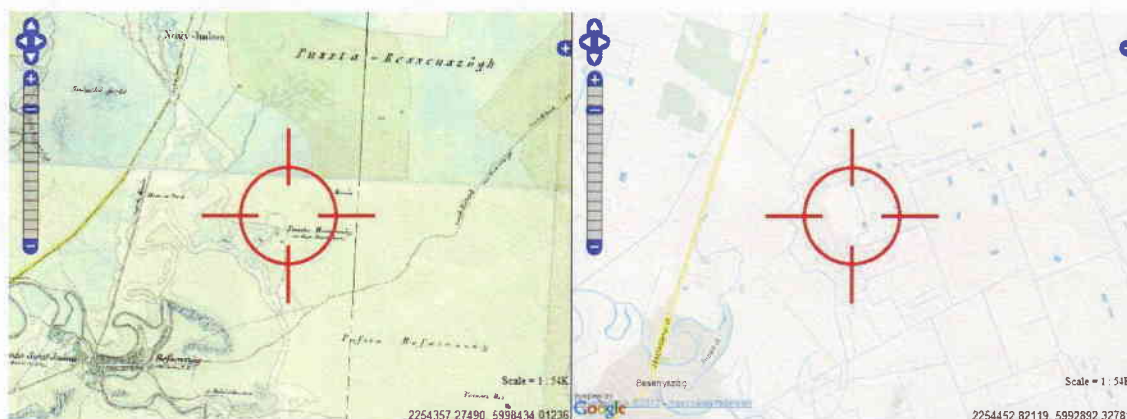
Ugyanebben az időben Pomázi Illést, besenyszögi ember- és állatgyógyító gulyást is ismerték és táltosnak tartották, akihez több helyről jártak Besenyszögre, pontosabban Homorszögbe. Homor a középkorban külön település volt, az 1860-as években Pusztá-Homorszöggént szerepel a térképeken, régebben még néhány tanya állt itt. Zagyvarékason úgy tartották, hogy Pomázi Illés hét foggal született. A fölös csontok a sámánokra és táltosokra jellemzőek. A foggal születés különleges tulajdonságot jelzett. A Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz adatai szerint Tiszabón, Tiszapüspökiben és Tiszaroffon is említik

³⁵ Zana Máttyás: *A ladányi ember in Múzeumi Levelek 73-74., 157-170. p., Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1994.*

³⁶ Csalog Zsolt: *Orvosok, 198. p., SZMNA II. 1., Szerkesztette: Szabó László - Gulyás Éva - Csalog Zsolt, Szolnok, 2001.*

a nevét.³⁷ Feleségével és gyermekeivel Homorszögön élt a mai Besenyszög községtől északkeletre, a Jászladányi úttól keletre eső részen.

6. kép: Homorszög elhelyezkedése az 1860-as években (balra) és napjainkban GPS utcaképen (jobbra)

Pomázi Illésnek négy gyermeke született feleségétől, Cseh Juliannától, közülük Dávid volt a legfiatalabb. Minden gyermek keresztelésére Jászladányban került sor az alábbiak szerint:

- 1868.07.14. Franciska.
- 1869.12.06. Imre
- 1871.09.05. Zakar
- 1876.08.01. Dávid

Ladányi Marci és Pomázi Illés táltos tevékenységének „működése” előtti időkből (1800-as évek előtt) nem áll rendelkezésre írásos adat, a közvélemény pedig nem őriz meg ilyen régi történeteket. Ők ketten voltak a környék utolsó táltosai. Utánuk sokáig tevékenykedtek gyógyítók a faluban hasonló tudással, de őket már nem tartották táltosnak.

majd beköltöztek Besenyszög központjába. Mindketten római katolikus vallásúak voltak. Átlagos családos, gazdálkodással foglalkozó embernek tartották, aki két ökörrrel is bírt.

Pomázi Dávid 1876-ban született Homorszög-pusztán és Jászladányban anyakönyvezték. Házasságkötésekor – a szüleivel együtt élt Besenyszög határában Homorszögön. Apja ebben az időben már nem gulyásként, hanem földművesként szerepel házassági anyakönyvi kivonatban, anyja háztartásbeli. A földművesként tevékenykedő Pomázi Dávid 1899-ben, 23 éves korában kötött házasságot Berényi Terézzel (Berényi Sándor gulyás lányával),

7. kép: Besenyszög, Damjanich utca az 1930-as években, ahol Pomázi Dávid házasságkötése után élt³⁸

Pomázi Dávid emléke ma is élénken él a besenyszögi idős emberek tudatában. Dávid bácsi eleinte állatokat gyógyított, majd később az embereknek is segített: összerakta a csontokat, masszírozott, fogat húzott, növényekből főzeteket készített. Szinte mindegyik interjúalany

³⁷ Gulyás Éva: A táltos. 107. p. SZMNA II. 1.. Szerkesztette: Szabó László - Gulyás Éva - Csalog Zsolt, Szolnok, 2001.

³⁸ Korabeli képeslap: Kiadó – Kovács Endre. Kecskemét, 1939. Forrás: Magyar Múzeumi Képeslap Katalógus. Zempléni Múzeum Szerencs, <http://muzeum.arcanum.hu>

gyógyítónak mondta, néhányan viszont arról is beszámoltak, hogy a gyógyítás mellett rontani is tudott.

„Egy esetet én is el tudok mondani, hogy mikor történt, hogy melyikünket szoptatott édesanyám. Így ült a konyhába egy kis széken és mán izé, Dávid bácsi, mikor odaért, beköszönt. Aszongya: - Szopik, Mari? – Szopik! Elengedte a tejet és többet nem lett teje édesanyámnak. Kifakadozott a mellye meg minden. Ezt má megrontotta. Ezt az egyet tudom, mert ez édesanyámmal történt. És többet, lett még azután egy kislyánya, aztat már nem tudta szoptatni. Nem lett neki teje többet”³⁹ Arra a kérdésre, hogy miért vette el Dávid bácsi a tejet, nem tudta a választ.

Mások így emlegették Pomázi Dávidot:

„Hát mink aztat csak Dávid bácsit hallottuk, Pomázi Dávid bácsit. Az rontani is tudott, meg gyógyítani is. Helyre is hozta. Ez megrontotta, de helyre is hozta.”⁴⁰

Pomázi Dávid a gyógyító füvek mellett ráolvasó szövegeket is mormolt alig hallhatóan. A hiedelem szerint léteznek olyan ráolvasások, amelyeknek csak akkor van hatása, ha egy ember ismeri őket, így ilyen szövegeket nem sikerült lejegyezni. A gyógyító szövegeket szigorú titokként őrizték és általában családon belül öröklődött. Ez az állítás valószínű, tekintetbe véve, hogy Pomázi Dávid édesapja közismert táltos volt. Mindketten mesterei voltak az emberek és állatok gyógyításának.

8. kép: Pomázi Illés és Dávid az emberek mellett szakértője volt az állatok gyógyításának is. A családok élete nagyban függött az állataiktól is, ezért a táltosok szerepe nem lebecsülendő. A képen balra: Állatvásár az 1900-as évek elején Besenyszögön, jobbra: Vidéki piac Besenyszögön az 1900-as évek elején az első hetivásárral. A képek készítésének időpontjában Pomázi Dávid 23 éves fiatalember volt.⁴¹

Ismerünk egy történetet Pomázi Dávidról, amelyet az adatközlő szülei és mások is meséltek és ugyanúgy adtak elő. Az 1920-as években történt, hogy Kohner báró nagygulyája megbolondult. (Valami történt a tehennel). Akármit csináltak, a tehenek meg voltak bolydulva, nem nyugodtak le. A báró beüzent a faluba, mert tehetetlen volt. Valaki azt tanácsolta, hogy szóljanak Pomázi Dávidnak. Volt ott a gulya körül 8-10 ember, a Kohner báró emberei, akiket Pomázi Dávid elküldött még a környékről is. Mit csinált, mit nem, az állatok lecsendesedtek.⁴²

A Kohner család az 1800-as évek végén már Szászberek egyik legnagyobb birtokosa volt. A község ekkor közigazgatásilag a mai Besenyszög településhez tartozott. A történetből kiderül, hogy Pomázi Dávid, mint az állatok szakértője, nemcsak a fizikai betegségek

³⁹ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (3). szül: 1914.

⁴⁰ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (5). szül: 1910.

⁴¹ Balra: Korabeli képeslap: Besenyszögi Kereskedelmi és Fogyasztási Szövetkezet kiadása, Jobbra: Korabeli képeslap: Kiadó – Kovács Endre, Kecskemét, 1939. Forrás: Magyar Múzeumi Képeslap Katalógus. Zempléni Múzeum Szerencs. <http://muzeum.arcanum.hu>

⁴² Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (6). szül: 1934

gyógyításához értett, de az „állatokkal való kommunikáció”, azok befolyásolása sem okozott neki gondot. Ez túlmutat a helyi gyógyító ember szerepén.

A sámán-, táltos- vagy mágián alapuló egyéb tevékenységének végzéséhez az átlagosnál érzékenyebb, labilisabb idegrendszerre volt szükség, amely lehetővé tette a könnyebb transzba esést, elvonatkoztatást, az akarat véghezvitelét, a mágikus összefüggések átlátását, ezért a táltos sokszor saját családjában adta tovább tudását, mert ez a készség öröklődik. Azt mondják, táltosnak lenni nem áldás, hanem átok, és ez az átok napjaikban – a régi feladatok eltűnése híján – kiegyensúlyozatlan lelkiállapotot, önpusztításra, öngyilkosságra való hajlamot eredményezhet. Pomázi Dávid egyik fia például kútba vetette magát.

3.4.2 Egyéb gyógyítók

Sok esetben nem kellett táltosnak lenni a gyógyításhoz, a ráolvasó szövegek egy része mindenki által ismert volt, azokat bárki alkalmazhatta. A gyógyszerek még a két világháború közötti időben sem voltak elérhetőek a legtöbb ember számára Besenyszögön és a környékén, az ezt megelőző időkben pedig sokszor a betegség okát sem ismerték (vírusok, baktériumok), hanem rontó tevékenység eredményének gondolták. Ha ennél mégis speciálisabb gyógymódra vagy tanácsra volt szükség, a táltos-gyógyítókon kívül kisebb jelentőségű gyógyító személyek is működtek a faluban.

Közéjük tartozott „Juszi néni”, a vezetéknevet nem tudta az adatközlő, aki helyre tette a vállat, bokát, borogatást alkalmazott. Azonos lehet Bálint Juszi mamával, aki a megrántott derék specialistája volt egy másik interjúalany szerint.

Angyel néni Szentivánon élt, a rontás elleni gyógymódokat javasolt (például szenes vizes fürdetés), valamint helyreette és masszírozta a beteg testrészeket.

Hajdú Ádám nyomkodással gyógyított, Kis Kriszti néni, Gombár Kata, Birinyi Kata a kificamodott testrészeket tette helyre és masszírozott, húzódásokat gyógyított. A ficam, rándulás igen gyakori volt régebben, amely a nehéz fizikai munka, földműves- és állatok körüli tevékenységek következménye.

Tótok Ilka néni helyre tudta tenni a csontokat, ellátni az izomsérüléseket. Egy adatközlő elmondása szerint, amikor fiatal házas volt, építkeztek. Egy napon a munka befejeztével, ahogy jött le a létráról, rálépett egy fél vályogra, és kibicsaklott a bokája. Nagyon fájdalmas volt, nem tudott rálépni. Az anyja elhívta hozzá Tótok Ilkát (aki egyébként égetett tortát is készített), aki zsírt kért, mivel ekkor nem volt semmiféle kence-lice – és hosszú ideig masszírozta a lábát. Olyan hasznos volt, hogy egész éjjelre elmúlt a fájdalom és az adatközlő tudott aludni. Ilka néni kérte, hogy két napig pihentesse, de ezt az építkezés miatt nem tudta megtenni. Másnap is megmasszírozta Ilka néni és helyrejött a lába.⁴³ Ilka néni még az 1970-es években is tevékenykedett Besenyszögön.

3.4.3 Tudós kocsis

A régiek hitték, hogy vannak olyan kocsisok, akik varázserővel rendelkeznek: ha akarják megállítják, majd újraindítják a lovakat, illetve azokat gyorsléptűvé, fényes szőrvé képesek változtatni. Besenyszögön úgy tartották, hogy a megkötött lovakat — esetleg

⁴³ Saját gyűjtés, Besenyszög, férfi adatközlő, szül.

előbb a kötés feloldását kérve — a szekér hajtója indítja újra úgy, hogy az ostorral a kocsirúdra üt.⁴⁴

Besenyszögről ismerünk egy történetet, melyet egy Fokorún élő ember mesélt el 1912-ben és amely alátámasztja a fentieket. A történet egy kocsmában történt, valószínűsíthető, hogy a Fokorútól és Nagyszögtől nem messze található, jól ismert Szórá-csárdában, amelyet már az 1860-as években készült katonai térképen is feltüntettek.

A tudós kocsis képes volt továbbá a szalmazsákokat lóvá változtatni (lóvá tenni) és azzal indult útjára. Ez sámánisztikus vonásokat mutat, miszerint a feláldozott lovak bőrét szalmával tömték ki, mert azt gondolták, hogy az a túlvilágon a halott rendelkezésére tud állni.

„Egy kocsmában dudaszó mellett mulattak a legények. Hát, csak jön ám egyszer egy négylovas hintó, és aztán — se előre, se hátra — megállt a négy ló, mint a czövek. A dudás megbabonázta, mert ellenkezni akart a kocsissal. De az is értette ám a módját: a dolmányáról gombot kötött a suhogó ostor végire s mintha a lovakra suhintott volna, kiverte a dudás fél szemét. Azóta arra a fél-szemére vak vót. Van sok ilyen varázsló dudás. Az öreg kocsis, a ki ezt a dolgot mesélte, ismert egy másikat, a ki a szegre akasztotta a dudáját, hát az csak dudált tovább magától, ő meg tánczolt a többi legénynyel és énekelt)⁴⁵

4 Népi gyógymódok, gyógyító szerek és cselekedetek

4.1 A betegségek fajtái

A betegségnek két fajtája van: az egyik füvekkel, borogatással jól orvosolható. Ide azok a fajta nyavalyák tartoznak, amit véletlenül szerez az ember, vagy egyszerűen csak jön és megy, mint a ficamok, kelések, árpa. A másik fajta betegség ennél sokkal rosszabb, mert nem gyógyítható természetes szerekkel, mivel rontás okozta, így azt csak mágikus módszerekkel és ehhez értő emberek segítségével lehet orvosolni. Erre szolgálnak a különféle ráolvasási módok és cselekedeteket, amelyből nagyszámú szakirodalom áll rendelkezésre.

4.2 Természetes, népi gyógymódok

Ficamok, kelések és más kisebb jelentőségű megbetegedések esetén a besenyszögiek felkeresték a helyi gyógyítókat füvekért, vagy saját maguk próbálták orvosolni problémájukat olyan módszerekkel, amelyet általában szüleiktől tanultak. A lenti gyógymódok saját gyűjtéseim eredményei.

Kilisek (kelések) gyógyítására általában pelyhet szaggattak, amelyet kovással vagy tejföllel keverve a sebre tettek. Ugyanilyen célt szolgált a szappanos kovász, a paradicsom, vagy a pehely – tejföl – cukor keveréke. Ezekkel a keverékekkel kötözték be a kelést (dunsztkötést alkalmazva), ami aztán rövid időn belül kiszívta a gennyet és a kelés kifakadt, meggyógyult. A probléma általánosnak mondható, mert többfajta lehetőség volt a kezelésére.

⁴⁴ Füvessy Anikó: *A megállított kocsi és ló*, p. 118. in *SZMNA II. 1.*, Szerkesztette: Szabó László - Gulyás Éva - Csalog Zsolt, Szolnok, 2001.

⁴⁵ Róheim Géza: *Sámánkodó gyógyítás egy gyermekversben*, 360-361. p. in *Ethnographia / A Magyar Néprajzi Társaság értesítője*, 23. évfolyam, Budapest, 1912., adatközlő: Brachfeld József, Szolnok, Besenyőszög, Pusztá-Fokorú

Árpa gyógyítására szintén a kovászt használták, majd bekötötték a szemet, viszont ennek gyógyítására számos, nem természetes gyógymód is rendelkezésre állt.

Gyógynövények közül a legáltalánosabban használt növény a kamilla volt, ez szinte mindenre jó volt. Ennek minden háztartásban ott kellett lennie, a határban szedték és a padláson szárították. Alkalmos volt felfázás kezelésére, hasmenés megállítására, árpa kezelésére, rekedtség kezelésére, megfázásra és számos nyavalyára. Ha torokfájásra nem használt a kamilla, akkor kanmacska farkát kellett háromszor megforgatni a beteg szájában, amelyet mint mágikus gyógymódot alkalmaztak. A kamillán kívül még a cickafarkat gyűjtötték, más növényről nincs tudomásom.

A rándulásokat tehéntrágyával kellett bekötni, vagy gyömbérrel. Sebgyógyításra házizsírban megforralt körömvirágot használtak.

A gyulladós sebeket is tehéntrágyával kezelték, pontosabban a kelés kezelésére alkalmazta az adatközlő:

„Ami nem fakadt ki, csak gyulladt, veresedett, fájt. Aztán frissen, de az olyan azóta gondolom, hogy puha volt, megszitta, megfőzte, aztán már utóbbi időkben csinálták aztat mindennel, hagymával, paradicsommal is.”⁴⁶ Emellett fokhagymát is használtak kelések és gyulladások gyógyítására, amelyet rákötöttek a kelésre.

A „hagymahaja-téja” is gyógyító volt: hangszálgulladás, légcsőhurut esetén.

Babák kipirosodott fenekére, vagy sérülésekre a kamillból lekapart sárgaföldet szórtak, mint egyfajta hintőport (kamill = a kemence szája előtti kis, pultszerű rész).

Fogfájásra használták a szalicilt – ráharaptatták a lyukas fogra, míg a szemgyulladásra reszelt krumplit tettek.

4.3 Mágikus gyógymódok

Régi mondókák, valamilyen cél érdekében végzett mágikus cselekedetek még ma is élnek az idős emberek körében, mert ezek régebben általánosan alkalmazott gyógymódok voltak egy olyan világban, amikor még a gyógyszerek nem voltak elérhetőek. Ráadásul voltak olyan betegségek, amelyet rontás okozott, ezek gyógyítása mágikus gyógymódokkal történhetett, mert a fűvek ez ellen hatástalanok voltak.

Egyes szövegek hasonlóság alapján kívánják elérni a várt hatást (pl. Úgy nőjön, mint....., Olyan legyen, mint.....), gyakori a lehetetlen feltételek használata, amely soha nem fog bekövetkezni (pl. Akkor lássam, mikor a hátam közepét!). Ezen kívül számos fajtája létezik az igéknek, például számokkal, trágár szövegekkel vagy visszafelé olvasással történő ráolvasások. A szövegekhez gyakran cselekedetek is társulnak, mint az átdobás, visszafelé történő mozdulatok, keresztvetés.

Néhány ismert gyermekversben vagy népdalban ráolvasó szövegekre bukkanhatunk.

*„Adjon Isten lassú esőt,
Mossa össze mind a kettőt...”*

⁴⁶ Saját gyűjtés, Besenyszög. női adatközlő. szül. 1913.

A fenti két sor szerelmi varázslás részlete, ahol az „eső”, esőzés a szexuális együttlét kifejező szimbóluma. A lenti, sokak által ismert, „Cickom, cickom....” dalocska folytatása jó példája a visszafelé történő ráolvasásnak, a szita és a dob pedig a régi sámán-módszerrel történő gyógyítást emlékét őrizte meg:

„Szita-szita péntek,
Szerelem csütörtök,
Dob szerda.”

4.3.1 Rontás gyógyítása szenes vízzel

9. kép: Szenes víz készítése rontás gyógyítására – vízkimérés (balra), majd a vizet visszakézből az ajtó sarokvasára öntik⁴⁷

Besenyszögön megrontották a kisgyereket, megállíthatatlanul fogyott. Gyógymód az ilyen rontás okozta betegsége, ha harangszó között szenes vízben fürdetik, majd a fürdővizet háromszor öntik le a ház sarokvasán. Emellett minden nap rá kellett imádkozni, rájósolni, de ez utóbbiban már nem volt biztos az adatközlő. Sajnos arra sem emlékezett, hogy ki és miért rontotta meg a gyerekeket.⁴⁸

Rontás gyógyítására még egy cselekedet ismert Besenyszögön: Ha nagyon sírt a gyerek, akkor ráfogták, hogy meg van rontva, macska farkát „fordítgatták” a szájában.⁴⁹

4.3.2 Árpa gyógyítása többféle módszerrel

Ráolvasással:

„Oszlasson el az Atya, oszlasson el a Fiú,
oszlasson el a Szentlélek Úristen!

A fenti szöveg a megye északnyugati részén elterjedt, főként a feltehetően északról betelepült községekben és több betegségre alkalmazható.⁵⁰

Köpéssel:

Szinte mindenki által ismert, általánosan elterjedt gyógymód, gonosz- és betegségelhárító cselekmény. A köpést az a személy végezte Besenyszögön, aki először észrevette az árpát. Általában egyszer, de gyakran háromszor köpnek, vagy hárman köpnek.

Kútba dobással:

Besenyszögön alkalmazott gyógymód, ugyancsak az árpa gyógyítására a kútba dobás. Három hajnalban, egymás után kell mondani a következő szöveget, miközben kaszáló mozdulatot végzünk:

„Levátalak, learattalak, most a kútba doblak”⁵¹

⁴⁷ Pócs Éva: A sárgaság gyógyítása in Szolnok megye néprajzi atlasza II. 1., 2001, p. 137. Jászdózsa, 1971. Damjanich János Múzeum Néprajzi Fotótára: 2906. és 291. Szabó László felvételei

⁴⁸ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (2). szül: 1913.

⁴⁹ Saját gyűjtés, Besenyszög, női adatközlő (1). szül: 1925.

⁵⁰ Pócs Éva: Árpa gyógyítása, 128-133. p., SZMNA II. 1.,

4.3.3 Szemölcs eltüntetése

A mágikus cselekmények hatását erősítheti a Hold-ciklus. Fogó Holdnál végezhető minden olyan rítus, amely valaminek a megszűnését, elhagyását hivatott előidézni, akkor végezték, ha valamitől szerettek volna megszabadulni (pl. bőrbetegség). Növő Holdnál olyan rítusokat végeztek, amivel valaminek a gyarapodását szerették volna előidézni.

Szemölcs gyógyítását az alábbi ráolvasással végezték Besenyszögön:

„Király, új hold újuljon,
az én lábam (fogam, stb.) gyógyuljon.”⁵²

4.3.4 Megkötött anyatej visszaszerzése

Egy adatközlő arra emlékezett, hogy egy esetben Pomázi Dávid elvette egy szoptató asszony tejét. A tej visszaszerzésére általánosan elterjedt módszer volt a füstölés, amely más egyéb mágikus célra is alkalmas volt, általános rontás-elhárító módszer.⁵³

4.4 A betegségek oka

Jelen összefoglalóból kiderült, hogy a betegségek lehetnek természetes eredetűek, vagy rontás által előidézett, komolyabb nyavalyák, de ennél még mélyebb gyökereket is találhatunk. Ha még korábbra akarunk nyúlni az időben, akkor betegséget okozó archaikus lényekkel, úgynevezett betegségdémonokkal találkozhatunk. Ezek valódi alakját a magyar mitológia ma már nemigen ismeri, mindennapjainkban azonban mégis használjuk őket kifejezéseinkben és a betegségdémonok elnevezései szitkozódásként élnek tovább. Helyük a sámánisztikus világ alsó szintjén, a rossz szellemek és démonok világában található. A „Kígyót-békát kiabál” kifejezésünkben felbukkanó „rossz alakok” mind a legalsó világban találhatóak. Az íz, süly, fene, frász, nehézség, nyavalya nevű betegségekkel kapcsolatos szitkozódások a környéken ismertek és a süly a szomszédos Tiszasüly település nevében is előfordul. A megyében végzett kutatás eredményeit a Szolnok Megye Néprajzi Atlaszának II. része foglalja össze.⁵⁴

Nyavalya

Besenyszögön görcsös állapotra, rángatózásra mondják, de más megyei településeken szájhabzást, hidegrázást is társítanak hozzá. Kapcsolódó átkok, szitkozódások: A nyavalya törne ki!, A nyavalya üsse el a fejedet!", A nyavalya álljon beléd!

Fene

A rák, azaz a rosszindulatú daganatos megbetegedések kifejezése. Kapcsolódó átkok, szitkozódások: A fene egye meg!, A fene rágjon meg!

Íz

A meghatározások leginkább a rákra, daganatos megbetegedésekre vonatkoznak, de ide sorolják az ízületi betegségeket is. Az íz egyen meg!", Az íz egye meg a májadat!

Frász

⁵¹ Pócs Éva: *Árpa gyógyítása*. 128-133. p., SZMNA II. 1.,

⁵² Pócs Éva: *Újholddal kapcsolatos ráolvasások*. 138. p. in SZMNA

⁵³ Pócs Éva: *Elvitt anyatej visszaszerzése*, 39. p. in SZMNA

⁵⁴ Pócs Éva: *Szitkozódások*. 150. p. in SZMNA

A frászon döntő többségben görcsöt, rángatózást értenek, főleg gyerekeknél, sokszor kimondottan fogzó gyerekeknél, ilyenkor nevezik fogfrásznak is. Besenyszögön egyszerűen hidegrázásnak, hideglelésnek említik a frászt.

Ezeken felül még említhetjük a gutát, ami agyvérzést okoz (megüti a guta).

5 Következtetések

A második világháború környékén még minden falunak volt legalább egy boszorkánya és táltosa, azonban ezek a szerepek később kihaltak. Ma már kizárólag közvetett módon juthatunk információhoz, mégpedig a községben élő idős emberek emlékei alapján. Annak, hogy a boszorkányság intézménye megszűnt, illetve a táltos-gyógyítók nem tevékenykednek tovább, azaz az ősi tudásuk eltűnt, több oka van.

1. A háború utáni rendszer elnyomott mindenféle "vallási" tevékenységet, csak titokban lehetett mágikus eszközökkel gyógyítani, vagy boszorkányságról diskurálni.
2. A közlekedés korszerűsödött, a földutakat felváltották a kőutak, egyre több ember rendelkezett gépkocsival, melynek kezdete a '70-es évek közepe. Ez leegyszerűsítette az érintkezést a környező településekkel, a határok kitolódtak.
3. A község lakói gyakrabban kerültek kapcsolatba más eszmékkel, amely az addig aránylag zárt közösség hitvilágának bomlásához vezetett.
4. A televízió, rádió, internet elterjedése lehetővé tette, hogy a közösség tagjai más, reális témákkal kerüljenek kapcsolatba és az új témák megjelenésével elhalványult a misztikumról való beszélgetés jelentősége, a kommunikációja témája megváltozott.
5. Nagyobb szerepet kapott az iskolázottság.
6. Az emberek kikerültek a régi hagyományokat folytató paraszti közösségből, eszmerendszerből, nem végezték többé azokat a tevékenységeket, amelyek apáról – fiúra és anyáról – lányára szálltak az azokat kísérő babonákkal, mágikus cselekedetekkel, mozzanatokkal együtt.
7. Az orvostudomány fejlődése következtében az emberek megtudták, hogy a betegségeket vírusok, baktériumok, gombák és hasonló mikroorganizmusok okozzák és nem rontás, vagy bűbáj. A gyógyszerek tömeges gyártásával azok széles réteg számára váltak elérhetővé és nem volt többé szükség a mágikus – természetes gyógy módokra.
7. Az ezoterikus/mágikus tevékenységek, gyógynövények felhasználása ma reneszánszát éli, azonban a régi magyar táltosok, gyógyítók tudása és a népi mágikus cselekedetek csak részben rekonstruálhatók.

6 Összegzés

A mai Besenyszög község közvetlenül két – a Rákóczi-szabadságharc ideje előtt elnéptelenedett és az eredetitől eltérő helyen újjáépített – kis falu, Szög és Szentiván összeépülésével jött létre az 1700-as évek végén. Határában számos Árpád-kori és középkori települést találunk, amelyek közül több, ma is tanyáknak vagy azok romjainak ad otthont. Ennek oka, hogy a folyószabályozások előtt a területet a Millér és egyéb erek sokasága szabdalta, a mélyebben fekvő területeket víz, mocsár borította, ezért csak a parti, magasabban fekvő területek voltak alkalmasak a letelepedésre évszázadokon keresztül. Társadalma a mai közigazgatási területén található településekre, tanyákra, pusztákra visszaszivárgó, valamint, a főként észak-kelet Magyarországról betelepített új lakosokból állt össze. Elsőként Szentiván jött létre, főként kismesesi társadalommal és szolgálóikkal, majd Szög az 1760-as évektől cselédekkel és teljes jobbágyokat telepítettek. A társadalomban ezért társadalmi-, gazdasági-, kulturális-, nyelvjárásbeli-, szokásbeli

különbségek voltak, amelyek a kezdeti időkben minden bizonnyal nehézségeket okoztak. A társadalomban – az ország többi kis településéhez hasonlóan – a társadalmi feszültségek levezetésére jött létre a boszorkányság intézménye. A faluban még a 20. század első felében is több, boszorkánynak tartott nő élt, akiket főként betegségek okozásával vádoltak. Mellettük jeles gyógyítóként és táltosként tartották számon Pomázi Illést, aki értett az emberek és állatok gyógyításához és ellátta a táltos feladatait. Örökségét legkisebb fia, Dávid vitte tovább, aki bűbájos volt. Rajtuk kívül számos kisebb tudású gyógyító ember és asszony működött a faluban. A társadalom tagjai – pénz és a gyógyszerek nehéz elérhetősége okán – több módszerrel próbálták gyógyítani nyavalyáikat, amelyek bizonyos részére alkalmasak voltak a gyógynövények és a házi mágikus praktikák, ráolvasások. Természetfeletti okokból eredeztetett betegségek esetén mágikus gyógymódokat alkalmaztak (pl. szenes víz), vagy táltos-gyógyítók szakmai tudását vették igénybe. A boszorkányság intézménye, táltosok, gyógyítók közel ezeréves működése a második világháború előtti időkben még gyakorlat volt, azonban felgyorsult világunk hatására közel ötven év alatt kihalásra ítéltetett, hamarosan már csak népmesékben és szimbólumokban találkozhatunk vele.

7 Irodalomjegyzék

Adatok Szolnok megye történetéből I., Szolnok Megyei Levéltár, 1980.

A Magyarországi boszorkányság forrásai I., Szerk. Bessenyei Ferenc Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

Bagi Gábor: Besenyszög határának történeti vázlata a honfoglalástól a török hódításig in TISICUM – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 13., 2003., Szerkesztette: Horváth László – H. Bathó Edit – Kaposvári Gyöngyi – Tárnoki Judit – Vadász István

Bagi Gábor: Besenyszög történeti vázlata a török hódítástól a XVIII. század közepéig, 122. p. in TISICUM – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 15., 2006., Szerkesztette: H. Bathó Edit – Horváth László – Kaposvári Gyöngyi – Tárnoki Judit – Vadász István

Benedek Gyula Oklevelek Külső-Szolnok vármegye XIV. századi történetéből, 283. p., Az egri káptalan jelentése Bebek Detre nádornak Szabolcs és Kölkés valamint Szentivány határjárásáról, 1399. március 11. in ZOUNUK 6. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve, 1991, Szolnok, Adattár rész

Benedek Gyula: Szolnok megye újjátelepülése a török hódoltság után in Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv, 1981.

Bűbájosok, ördögösök, boszorkányok Heves és Külső-Szolnok vármegyékben, Szerk. Sugár István, 129. p., 60. Számú per Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadása, 1987.

Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, Corvina, 1981.

Fazekas István – Székely Sz. Magdolna: Igézet ne fogja, Budapest, Magvető Kiadó, 1980.

Fodor Zoltán: Oklevelek Mezőtúr történetéhez, 1205-1864. Mezőtúr, 1968. Házi kiadás. 48-49. p.

Kiszely István: A magyar nép őstörténete, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/06400/06403/html>

Ladányi László: Klimatológia in Természet Világa, 200-203. p., 2002. május., http://cspv.hu/04/holnaputan/kis_jegkorszak.html

Magyar Néprajz VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002. Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/>

Magyarország II. katonai felmérése, 1806-1869, Osztrák Állami Levéltár, digitális változat google térképpel elérhető: http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html

Pócs Éva: Tündérek, démonok, boszorkányok, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

Pócs Éva: Zagyvarékas néphite in Néprajzi Közlemények IX. 3-4. Budapest: Néprajzi Múzeum-MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1964

Soós Imre: A jobbágyföld helyzete a szolnoki Tiszatájon 1711-1770, 4. p., in A Damjanich János Múzeum Közleményei 1., 1958

Soós Imre: Heves megye községei 1867-ig (Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése), Heves Megyei Levéltár, Eger, 1975.

Szabó István: Egy besenyszögi család története az 1900-as évek elejétől idős Danyi István kéziratos önéletírása alapján, p. 444., in TISICUM - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 12., 2001.

Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) Megye Néprajzi Atlasza II. 1., Szerkesztette: Szabó László – Gulyás Éva – Csalog Zsolt, Damjanich János Múzeum, Szolnok, 2001. Forrás: Magyar Digitális Múzeumi Könyvtár, Forrás: <http://muzeum.arcanum.hu>

Zana Máttyás: A ladányi ember in Múzeumi Levelek 73-74., 157-170. p., Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1994.

8 Mellékletek